

УДК 342.413

Кравець Тетяна Євгенівна –
студентка Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

Tetiana Ye. Kravets –
student of Yaroslav Mudryi National Law University
(77 Pushkinska Street, Kyiv, 61024, Ukraine)

Політико-правовий аналіз Конституції Пилипа Орлика 1710 року

Автор статті аналізує Конституцію Пилипа Орлика 1710 року, досліджує структуру документа, позиції та ключові ідеї демократизму, прав і свобод, принципи організації та функціонування державної влади, місцевого самоврядування тощо. Також було розтлумачено теоретико-правове підґрунтя та конституційно-правовий характер положень «Пактів й конституцій законів та вольностей Війська Запорозького...» 1710 року.

Ключові слова: конституція, демократія, Генеральна Рада, суд, права і свободи, місцеве самоврядування.

Автор статьи анализирует Конституцию Филиппа Орлика 1710 года, исследует структуру документа, позиции и ключевые идеи демократизма, прав и свобод, принципы организации и функционирования государственной власти, местного самоуправления. Также было разъяснено теоретико-правовое обоснование и конституционно-правовой характер положений «Пактов и конституций законов и вольностей Войска Запорожского ...» 1710 года.

Ключевые слова: конституция, демократия, Генеральный Совет, суд, права и свободы, местное самоуправление.

T.Ye. Kravets Political and Legal Analysis of the Constitution of Pylyp Orlyk of 1710

The author of this article analyses the Constitution of Pylyp Orlyk of 1710 in the political and legal aspect, studies the document structure, provisions and key ideas of democracy, rights and freedoms, principles of organization and functioning of the state power, local self-government, which reflected legal situation of Ukrainian society of the beginning of the XVIII century. The author also considers the theoretical and legal basis, as well as constitutional and legal nature of provisions of «Pacts and Constitutions of Rights and Freedoms of the Zaporizhian Host ...» of 1710. Even now, the Constitution of Pylyp Orlyk is of huge value since it is a very important legal, historical and political document. The analysis of this document shows that it is based on ideology of democracy values. From the political point of view, the main feature of this document is connected with the fact that it provides for actually voluntary abdication by the Hetman and Starshina (higher political & military administration) of a part of their powers in favour of Cossack community, cities, etc. In the legal sense, this is a document, which, for the first time in Ukrainian and European legal and political thought, provides for actual partition of powers, establishes so-called institutes of checks and balances, defines peculiarities of tax policy, privileges of local self-government, status of court power, etc. It is worth to note that an important part was assigned to the representative authorities, in particular, to the prototype of the Ukrainian parliament, which widely represented the Cossack community and had a decisive role during taking the decisions. The Constitution of Pylyp Orlyk may be considered as a legal document which is not only a considerable achievement of that time but also an evidence of political maturity of the society. By its contents, democratic nature, it was considerably in advance in relation to social and political concepts of that time. The document contained the fundamentals of the responsibility of officials for embezzlement of state property, independence of court system, distribution of duties between the Hetman and the General Council. It was a quite innovative approach to organization of the state power. The Constitution of Pylyp Orlyk was in advance of its time. It asserted civil society ideas and may be considered the first democratic constitution of the world since it provided for a free and independent state founded on the right of people for self-determination. The document was built on democratic foundations of social

life. In Europe of those times, these ideas only began to be developed, while in the Constitution of Pylyp Orlyk these liberal and democratic traditions are already quite noticeable. Now the entire civilized world adheres to these traditions. For Ukraine, the Constitution of Pylyp Orlyk had an important role for further development of Ukrainian state-organization thought. The document is developed with consideration of the previous historical experience. In spite of the fact that it was not implemented, it formed the social grounds for independence of Ukraine and its democratic nature.

Keywords: constitution, democracy, General Council, court, rights and freedoms, local self-government.

Постановка проблеми. Конституція Пилипа Орлика є найважливішою пам'яткою українського конституціоналізму, де втілено досягнення та інтелектуальні здобутки українського суспільства на початок XVIII століття. Появу цього документа слід розглядати в широкому контексті розвитку європейської правосвідомості, яка в теоретичних працях Т. Гоббса, Ф. Вольтера, Ш. Монтеск'є випереджала свій час і швидше прояснювала перспективу, ніж дійсність. За цих обставин Конституція Пилипа Орлика - це втілена в мову правових норм філософія та ідеологія «суспільного договору». Ухвалена в 1710 році, Конституція стала першою демократичною конституцією, яка передбачала чітке розподілення влади на законодавчу, виконавчу та судову, випередивши США (1787), Францію та Польщу (1791). Незважаючи на те, що вона була створена на початку XVIII ст., деякі її положення залишаються актуальними й донині. Ідеї, висловлені в ній, є результатом соціально-економічного та політичного розвитку України, свідченням високої самосвідомості нації. Тема є актуальною у зв'язку з тим, що документ являється важливою віхою в творенні української законотворчої традиції, потребує повного об'єктивного висвітлення, зважаючи на політичні, економічні та культурно-релігійні традиції українського народу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний історіографічний доробок присвячений постаті й творчості гетьмана-вигнанця Пилипа Орлика. З порівняно недавніх видань як найбільш ґрунтовних, на мою думку, можна виділити праці Т. Чеховича, А. Шабловського, А. Слюсаренка, О. Апановича, Т. Чухліба [3]. До того ж у ювілейному для першої Української Конституції році проведено низку міжнародних наукових форумів, наслідком яких стала поява відповідних збірників. Проте видання, яке значною мірою уможливило дослідження проблеми, зібравши під однією

палітуркою усі найважливіші твори П. Орлика, з'явилося лише в останні роки [6]. До того ж книга супроводжується змістовними супровідними статтями В. Шевчука та О. Трофимука. Чи не найсвіжіша з відомих нам праць, де певною мірою розглядаються означені у заголовку проблеми, належить Т. Г. Рендюку.

Невирішені раніше проблеми. Проте разом з тим серед означеної літератури залишилися невирішені питання, а відтак у цій проблематиці ще залишається чималий інтелектуальний ресурс.

Мета статті. На прикладі аналізу Конституції Пилипа Орлика окреслити політичні позиції та ключові ідеї демократизму, прав і свобод, принципи організації та функціонування державної влади, місцевого самоврядування, що відображали правове становище українського суспільства на початку XVIII ст.

Виклад основного матеріалу. Серед пам'яток української політико-правової думки раннього нового часу існує одна, яка уже протягом не одного століття привертає до себе увагу найрізноманітніших представницьких груп суспільного загалу [1]. Йдеться про державну Конституцію, яка називалася «Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького». П'ятого квітня 1710 року на загальній козацькій раді поблизу Бендер під головуванням кошового отамана К. Гордієнка відбулися вибори гетьмана Війська Запорозького. На раді «всі, цілком одностайно, разом із старшинами та урядниками, що були послані від Війська Запорозького, розташованого на Січі, з давнім звичаєм і за стародавніми законами обрали вільним голосуванням на гетьманство пана Пилипа Орлика, гідного гетьманської посади». Одночасно були проголошені і прийняті «Пакти й конституції законів та вольностей Війська Запорозького», що пізніше дістали назву Конституції Пилипа Орлика. Козацьку Конституцію 10 квітня

підтвердив як «покровитель і протектор» України шведський король Карл XII [5].

Конституція мала своєрідну форму: її норми зафіксовані у вигляді договору між гетьманом і козацькою старшиною та запорожцями, що було характерним для західної традиції і що підтверджує її демократичний характер [6]. Ми, старшина і кошовий отаман з Військом Запорозьким, було сказано в Конституції, «уклали угоду з паном Пилипом Орликом, новообраним Гетьманом, і ухвалили, щоб не тільки його Ясновельможність... стежив за виконаннями пактів і конституцій, викладених нижче по пунктах і підтверджених його присягою, але щоб цього незмінно дотримувалися також і наступні Гетьмани Війська Запорозького». За змістом - це документ, який в належних поняттях і термінах тодішнього права обґрунтовує державний устрій України [2]. Конституція складалася з преамбули і 16 пунктів, де були сформульовані основні принципи побудови вільної, незалежної держави. Вона мала демократичний характер і втілювала в собі республіканську ідею. Текст Конституції був написаний латинською і руською мовами. Хоча ще до сьогодні залишається відкритим питання щодо пошуку латинського оригіналу самої пам'ятки, а також дотичних до її появи документальних свідчень в архівах і бібліотеках цілої низки європейських країн [1].

У преамбулі Конституції було стисло викладено історію народу Руського (українського) і Війська Запорозького. Автори даної Конституції відтворювали політичний міф, згідно з яким «народ козацький, давній та відважний, раніше званий Хозарським» став засновником Київської держави і першим ніж князь Володимир Святославович християнство прийняв Каган «хозарів-козаків». Тим самим закладався історичний пріоритет української держави, де першість належала козацтву. Даний висновок ставав «підґрунтям ідеї окремішності руського — малоросійського — українського народу та його природного права на власну державу» [7].

Спочатку у Конституції були розглянуті загальні положення. Так, у пункті першому мова йшла про «Віру Православного Східного Обряду» як державну релігію, а також про відновлення автокефалії української церкви при формальному підпорядкуванні

Константинопольському патріархові. Наступний пункт ставив проблему національного суверенітету. Тут визначалися кордони Української держави, які встановлювалися відповідно до умов Зборівського мирного договору 1649 року з Річчю Посполитою і були визнані за правління Богдана Хмельницького. Гетьман повинен був забезпечити недоторканність і непорушність кордонів і оберігати територіальну цілісність країни, а також домагатися справедливого «відшкодування всіх збитків, заподіяних Україні збройною силою».

Окремі розділи (IV, V) були присвячені захисту інтересів Війська Запорозького. Стверджувалося, наприклад, повернення у володіння Війська Запорозького «міста Терехтемирова з усіма прилеглими землями і з переправою, що є тут же, через Дніпро», Переволочної, річки Ворскли з млинами, що знаходяться у Полтавському полку, а також Кодацької фортеці з усіма прилеглими землями, та необхідність зруйнування московських укріплень і фортець, збудованих на Запоріжжі.

І все ж центральне місце за значенням посідає шостий пункт Конституції, де були закладені принципи управління та діяльності органів державної влади. Пилип Орлик будував тут схему державного управління, ґрунтуючись на розмежуванні повноважень між передбаченими в Конституції органами державної влади і одночасному об'єднанні усіх гілок влади в єдиний державний механізм [8].

Вищу сходинок у цьому механізмі займає колегіальний представницький орган. Якщо в незалежних державах, сказано в Конституції, дотримуються похвального і корисного для публічної рівноваги порядку, «а саме — і під час війни, і в умовах миру збирати приватні й публічні ради, обмірковуючи спільне благо батьківщини, на яких і незалежні володарі у присутності його Величності не відмовлялися підкорити свою думку спільному рішення урядовців і радників, то чому б вільній нації не дотримуватися такого ж прекрасного порядку?». І тому Конституція вважає, що найважливіші питання державного та суспільного життя повинні вирішуватися на Генеральних Радах і неодноразово наголошує на їх законодавчих функціях. З цією метою були передбачені «три Генеральні Ради, які щороку збиратимуться у

Гетьманській Резиденції». Перша — на свято Різдва Христового, друга — на свято Великодня, третя — на Покрову Найблагоденнішої Богорівної, тобто взимку, весною і восени [9, 198]. На Генеральних Радах був присутнім широкий загал представників різного рангу. На ці Ради повинні були з'являтися відповідно до наказу Гетьмана і згідно з законним обов'язком «не лише полковники зі своїми урядниками і сотниками, не тільки Генеральні Радники від усіх полків, але й послі від Низового Війська Запорозького для слухання і обговорення справ, щоб взяти активну участь». І коли Гетьман поставить Раді якесь питання, тоді «усі без винятку» повинні будуть взяти участь у його вирішенні. Ніхто не повинен ухилитися від цього обов'язку.

Рішення Генеральної Ради за Конституцією отримували вищу юридичну силу і були в певних випадках обов'язковими. Так, пункт XII встановлював, що тільки «за високим рішенням Генеральної Ради у присутності Гетьмана» може бути ухвалено «урочисто і непорушно»: кому належить згідно з законом, а кому не належить користуватися правом володіння публічними маєтками, і які саме належить виконувати повинності підданам. Також рішення, прийняте Гетьманом про перегляд різного роду тягарів, якими обтяжуються рядові козаки на нашій українській землі, «ширше й детальніше буде обмірковано й вирішено на Генеральній Раді» (XIV), а відносно податків і стацій «на Генеральній Раді буде обговорено і прийняте постанову» (XV).

Виконавча влада взагалі належала Гетьману, обов'язки і повноваження якого були досить різноманітними. Перш за все Гетьману слід було «перейнятися пильною турботою про потреби батьківщини, обмірковувати, керувати й вирішувати те, що потребуватиме вирішення». Тільки за гетьманською згодою повинні обиратися козацькі і прості урядники, а після виборів «затверджуватися гетьманською владою» (X). Гетьману слід виявляти турботу про стягнення «публічної підводної повинності» (XIV), дбати про те, щоб на рядовий і простий народ «не покладали надмірних тягарів, утисків і надмірних вимог», заборонити зловживання відносно рядових козаків, простолюдинів, ремісників (X) тощо. Однак всі ці дії Гетьман мав здійснювати під пильним контролем, а

найважливіші справи обов'язково угоджувати із старшиною. Враховуючи негативний досвід попереднього гетьманського правління, Конституція з метою запобігання можливій узурпації влади у державі ретельно виписує норми регламентації діяльності гетьмана, визначаючи межі його повноважень. Так, у періоди між зборами Генеральних Рад, якщо виникне потреба у вирішенні, зміні чи виконанні якихось невідкладних справ, Гетьман «наділяється певною свободою влади і впливу, щоб вирішувати такі справи за порадою Генеральної Старшини». Показово, що цей принцип стримування і контролю Конституція застосовує у багатьох випадках. Як сказано в Конституції, навечно буде зберігатися у Війську Запорозькому закон, «щоб у нашій батьківщині першість належала Генеральній старшині як з огляду на її високі служби, так і у зв'язку з постійним перебуванням при Гетьманах». Тому органом, який контролював Гетьмана, ставала Старшинська рада, до якої входили Генеральна старшина, цивільні полковники, подібні за характером обов'язків до цивільних радників, і по декілька знатних ветеранів, заслужених мужів, обраних за згодою Гетьмана від кожного полку. «Цій Генеральній Старшині, Полковникам і Генеральним Радникам належить давати поради теперішньому ясновельможному Гетьману та його наступникам про цілісність батьківщини, про її загальне благо й про всі публічні справи. Без їхнього попереднього рішення і згоди, на власний розсуд Гетьмана нічого не повинне ні начинатися, ні вирішуватися, ні здійснюватися (VI).

І якщо буде помічене у Гетьмана «щось супротивне справедливості й таке, що відхиляється від законів або завдає шкоди вольностям і не безпечно для батьківщини», тоді старшина, полковники і радники можуть скористатися повною свободою голосу, щоб, чи приватним чином, чи публічно на раді висловити докір «Його Ясновельможності, вимагаючи звіту щодо порушення законів і вольностей батьківщини, однак без лихослів'я і без найменшої шкоди високій Гетьманській честі».

Особлива увага приділялася в Конституції управлінню фінансовими справами. Спираючись на досвід Війська Запорозького, належало при публічній згоді обрати Генерального скарбника, який взяв би під свою опіку державну

скарбницю, відав би млинами і всіма прибутками і дбав би про них не для власної, а для загальної потреби, «враховуючи думку Гетьмана», а сам Гетьман не повинен ніяким чином поширювати своє право обертати їх на власну користь, «обмежуючись своєю часткою прибутків, які належать на Гетьманську булаву і особу» (IX). Одночасно слід було обрати у кожному полку двох присяжних скарбників, затверджених спільною ухвалою обох станів: козаків і простого люду.

Ще однією гілкою влади за Конституцією була судова. Якщо хтось із старшини, полковників, генеральних радників, знатних козаків та всіх інших урядників, а також із рядових козаків учинить злочин, що шкодить Гетьманській честі, у такому разі подібних винуватців злочину не повинен карати сам Гетьман «із власної ініціативи і помсти», але таке правопорушення має підлягати розгляду Генерального Суду, який повинен винести таке рішення, «якому кожен мусить підкорятися, як переможений законом» (VII).

Конституція Пилипа Орлика закріплювала державне управління, яке «вільним волевиявленням і голосуванням стосовно рівної, постійної і ніколи не порушеної форми влади і підкорення було прийнято». Характерною рисою цієї форми влади було своєрідне розмежування повноважень між окремими гілками влади, а також наявність механізму стримування і противаг. Так, рішення Генеральної Ради були обов'язковими для Гетьмана. В той же час Гетьман мав право законодавчої ініціативи, бо міг запропонувати «публічній раді щось на обміркування» (VI). Ще більше стримування проявлялося у взаємовідносинах Гетьмана і Старшинської ради. Без попереднього рішення і згоди Старшинської ради Гетьман не міг нічого здійснювати. Наприклад, він повинен був повідомляти Генеральну старшину про своє листування з іноземними державами (VI). Однак і Генеральна старшина, в свою чергу, мусила доповідати Гетьману «про всі публічні справи, що перебувають у її віданні» (VIII). Козацькі і прості урядники, особливо полковники, обиралися, але вибори не повинні оголошуватися і здійснюватися без Гетьманської згоди і остаточного «затвердження Гетьманською владою» (X). Влада Гетьмана стримувалася повноваженнями Генерального скарбника, хоча

сам скарбник обирався «на розсуд Гетьмана» і враховував у своїй діяльності його думку (IX). Обмежувались повноваження Гетьмана і судовою владою, яка діяла незалежно (VII). Так, через взаємне стримування і взаємоконтроль окремі гілки влади утворювали єдиний державний механізм [8].

Конституції Пилипа Орлика були притаманні демократичні принципи, неодноразово в пунктах цього документа підкреслюється обов'язковість «вільних виборів» та «вільного волевиявлення», запроваджується виборність посадових осіб [10]. За Конституцією обиралися Гетьман, Генеральна Рада, Генеральна старшина, радники від полків і т.д. Слід було обирати Генерального скарбника, який перебував при Гетьмані, в також у кожному полку двох присяжних скарбників (IX). Повинні були обиратися полковники і урядники. Одночасно заборонялося полковникам призначати сотників та інших урядників «без вільного голосування всього по віту» (X).

Важливою рисою Конституції була турбота про захист «простого люду», тобто непривілейованих суспільних прошарків, що надає цьому документу виразно гуманістичного спрямування [9, 198]. Конституція визнавала права і обов'язки усіх станів України і захищала інтереси рядового козацтва, міщан і посполитих, тобто селянства [11]. Вона зобов'язувала Гетьмана захищати козаків і «нешасний простолюду» від незаконних податків (XV), від здріств ринкових комісарів, відкупників мита (XVI) і т. д. Йому належало «великодушно направляти і поліпшувати усі права в країні стосовно надійного дотримання непорушних громадських вольностей» (XVI).

Такою була Конституція Пилипа Орлика, яка своїми ідеями, демократичними засадами, змістом і державницькою спрямованістю випереджала суспільну думку тогочасної Європи. Вона була втіленням реальної моделі вільної, незалежної держави, заснованої на природному праві на свободу і самовизначення [10]. Конституція стала вищою точкою політичного мислення українців XVIII століття. У ній гармонічно поєднувалися інтереси гетьмана як глави держави, старшини як провідної суспільної верстви і козацтва як надійної військової сили держави. Хоча, на превеликий жаль, вона не була повністю

впроваджена в суспільне життя у зв'язку з несприятливими політичними особливостями того часу [4], але Конституційний договір став унікальним історичним документом, що творив на козацьких засадах основи демократичного устрою Гетьманщини.

За аналізом статей Конституції 1710 року, Україна на межі двох століть, між західним і східним суспільством була вже досить демократичною країною. У конституції відображено прогресивні настрої української спільноти, яка поступовими кроками прагнула рухатись до своєї власної державності, зосереджуючи при цьому увагу і на суспільному договорі всередині майбутньої держави, де на договірній основі за схемою «влада-народ» здійснюватиметься управління. Документ сприяв появі в подальшій перспективі нових ідей, які мали синтезуватись «для виведення української справи на міжнародній рівень», до чого завжди прагнув гетьман Пилип Орлик [3]. Тобто, єдине бажання Пилипа Орлика — здобути політичну свободу своїй землі й народові, адже вся велетенська енергія Гетьмана була спрямована на те, «щоб заявляти мої права і права моєї нації на Україні», як писав він у своєму останньому листі від 30 серпня 1741 року до французького канцлера Флері [9, 193].

Висновки. В історії української політико-правової думки знаковими стали зусиллями Пилипа Орлика. Його заслуга полягає не тільки у тому, що він є автором, як вважають, першої, а отже, найстарішої в світі Конституції, тобто документу, у якому в належних поняттях і термінах тодішнього права обґрунтовується державний устрій України. Отже, ця конституція була прийнята демократичним духом і визначала прогресивний історичний парламентський

напрямок розвитку державних реформ. Відтак Конституція Пилипа Орлика відображає не лише спробу правової організації державної та правової традиції українського народу, а й зміни владних відносин. Хоч і не втілена в життя, вона однак є однією з найвидатніших історичних державно-політичних пам'яток. Державний документ — «Пакти і Конституція прав і вольностей Війська Запорозького» — мусить зайняти належне йому місце в європейській історіографії і, здається, зберігає певну актуальність для незалежної самостійної України. Аналіз документа доводить, що в нормах цього правового акта вже містилися елементи теорії природного права, а головне — положення теорії поділу влади в організації державного управління за трьома напрямками, які функціонують самостійно, — законодавчий, виконавчий, судовий. Саме в Конституції Пилипа Орлика 1710 р. - юридичні витоки багатьох явищ, зокрема сучасного суверенітету українського народу, розподілу влад, парламентаризму тощо. Тому звернення до історичного досвіду цього документа - це звернення до державних і правових ідей, які становлять історико-правову основу для загальнонаціональної ідеї політичного характеру, ідеї, що виражає саму суть духу українського народу.

Список використаних джерел:

1. Смолій А. В. «Пакти і Конституції» Української козацької держави (до 300-річчя укладення) / відп. ред. В. А. Смолій; упорядники М. С. Трофимук, Т. В. Чухліб. – Львів : Світ, 2011. – 440 с.
2. Шабловський А. О. Порівняння політичних систем України за Конституцією Пилипа Орлика та Конституцією УНР 1918 р. / А. О. Шабловський // Студентський вісник Національного університету водного господарства та природокористування. – Рівне, 2015. – № 2. – С. 254–257.
3. Апанович О. М. Конституція Пилипа Орлика / О. М. Апанович // Хроніка. Київ, 2000. – 1998. – № 23/24. – С. 90–102.
4. Полищук И. Политология : уч. пособие / И. Полищук – Х. : Право, 2001. – 245 с.

5. Стахов М. М. Конституція Пилипа Орлика 1710 року / М. М. Страхов // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. праць присвячено Конституції гетьмана П. Орлика 1710 року. – Харків : Наук.-досл. ін-та держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2006. – Вип. 11. – С. 10 – 17.
6. Мироненко О. Історія конституції України / О. Мироненко. – К. : Ін Юре, 1997. – 60 с.
7. Слюсаренко А. Г. Історія української конституції. / Г. А. Слюсаренко, В. М. Томенко. – К. : Т-во «Знання» України, 1993. – 191 с.
8. Чехович Т. В. Утвердження принципу поділу влади в конституційній історії України / Т. В. Чехович // Вісник Київського ун-ту ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки. – Київ, 2002. – Вип. 47. – С. 207–210.
9. Шевчук В. Козацька держава: Етюди до історії українського державотворення. / В. Шевчук – К. : Абрис, 1995. – 389 с.
10. Долматова Н. І. Пакти й конституції законів та вольностей війська Запорозького Пилипа Орлика в історії українського конституціоналізму / Н. І. Долматова // Конституційне будівництво в Україні: теорія та практика : Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 4-й річниці Конституції України 1-3 червня 2000 року / голов. ред. Г. М. Курій ; орг. комітет В. Я. Тацій. – Ужгород : Закарпаття, 2000. – С. 148-150.
11. Ставицька О. В. Орлик Пилип (11. 10. 1672 р. – 24. 05. 1742 р.) / О. В. Ставицька // Державні політичні та громадські діячі України: Політичні портрети. – К. : Ін Юре, 2002. – 125 с.

References:

1. A. V. Smolii, “Pakty i Konstytutsii” Ukrainskoi kozatskoi derzhavy (do 300-richchia ukladennia) / vidp. red. V. A. Smolii; uporiadnyky M. S. Trofymuk, T. V. Chukhlib. – Lviv : Svit, 2011. – 440 p.
2. A. O. Shablovskiy, Porivniannia politychnykh system Ukrainy za Konstytutsiieiu Pylypa Orlyka ta Konstytutsiieiu UNR 1918 r. / A. O. Shablovskiy // Studentskyi visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. – Rivne, 2015. – No. 2. – Pp. 254–257.
3. O. M. Apanovych, Konstytutsiia Pylypa Orlyka / O. M. Apanovych // Khronika. Kyiv, 2000. – 1998. – No. 23/24. – Pp. 90–102.
4. I. Polishuk, Politologiya : uch. posobie / I. Polishuk – Kh. : Pravo, 2001. – 245 p.
5. M. M. Stakhov, Konstytutsiia Pylypa Orlyka 1710 roku / M. M. Strakhov // Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriaduvannia : zb. nauk. prats prysviacheno Konstytutsii hetmana P. Orlyka 1710 roku. – Kharkiv : Nauk.-dosl. in-ta derzh. bud-va ta mist. samovriaduvannia, 2006. – Vyp. 11. – Pp. 10–17.
6. O. Myronenko, Istoriia konstytutsii Ukrainy / O. Myronenko. – K. : In Yure, 1997. – 60 p.
7. A. H. Sliusarenko, Istoriia ukrainkoi konstytutsii. / H. A. Sliusarenko, V. M. Tomenko. – K. : T-vo “Znannia” Ukrainy, 1993. – 191 p.
8. T. V. Chekhovych, Utverdzhennia pryntsypu podilu vlady v konstytutsiinii istorii Ukrainy / T. V. Chekhovych // Visnyk Kyivskoho un-tu im. Tarasa Shevchenko. Yurydychni nauky. – Kyiv, 2002. – Vyp. 47. – Pp. 207–210.
9. V. Shevchuk, Kozatska derzhava: Etiudy do istorii ukrainkoho derzhavotvorennia. / V. Shevchuk – K. : Abrys, 1995. – 389 p.
10. N. I. Dolmatova, Pakty y konstytutsii zakoniv ta volnostei viiska Zaporozkoho Pylypa Orlyka v istorii ukrainkoho konstytutsionalizmu / N. I. Dolmatova // Konstytutsiine budivnytstvo v Ukraini: teoriia ta praktyka : Materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoї 4-i richnytsi Konstytutsii Ukrainy 1-3 chervnia 2000 roku / holov. red. H. M. Kurii ; orh. komytet V. Ya. Tatsii. – Uzhhorod : Zakarpattia, 2000. – Pp. 148-150.
11. O. V. Stavytska, Orlyk Pylyp (11. 10. 1672 r. – 24. 05. 1742 r.) / O. V. Stavytska // Derzhavni politychni ta hromadski diiachy Ukrainy: Politychni portrety. – K. : In Yure, 2002. – 125 p.